

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXXI
2025

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași), Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely (Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași), Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române (Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Rudolf Dinu (București), Antal Lukács (București), Ion Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra), Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalari (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Andi Mihalache, <i>Seninul întortocheat al cerului: cromatică, istorie și cultură (I)</i>	7
Daniel Mirea, <i>Datarea a patru documente din timpul lui Sigismund de Luxemburg și al lui Vlad Dracul</i>	47
Alexandru Simon, Petru Aron, Iancu de Hunedoara și Mehmed al II-lea în ajunul bătăliei de la Belgrad: informații dintr-un „raport venețian de sinteză” de la sfârșitul lunii aprilie 1456	73
Livia-Ioana Potop, <i>Instrumente notariale din Transilvania medievală: considerații privind păstrarea și transmiterea unor surse arhivistice mai puțin obișnuite</i>	91
Mihai Covaliu, <i>Între diplomație și primejdie. O misiune moldovenească la Veneția (1505-1506)</i>	101
Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>Rebels for the faith: The Sorbonne's seditious propaganda during the French Wars of Religion</i>	113
Gheorghe Lazăr, <i>Despre logofeții de taină ai Cancelariei Țării Românești. Studiu de caz: Iane Dâmboviceanu</i>	129
Elena Bedreag, <i>Înrudiri, cheltuieli și alte „mărunțușuri” în câteva documente patrimoniale din veacul al XVIII-lea</i>	157
Iulian Moga, <i>Saint Xenia's Feigned Foolishness</i>	179
Alexandru Gorea, <i>Focul din 1784 și reconfigurarea centrului puterii domnești la Iași</i>	191

Laurențiu Rădvan, <i>Considerații cu privire la un plan rusesc al Focșanilor (1828)</i>	211
Simion-Alexandru Gavriș, <i>Centralism și autonomie locală în legislația administrativă a guvernării Lascăr Catargiu (1871-1876)</i>	225
Simion Câlția, <i>Reglementarea prețului pâinii în București (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)</i>	237
Tamara Botez, <i>„Monarhia de rol” și portul popular ca formă de legitimare în România (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)</i>	259
Ciprian-Lucrețius Suciu, Florin Marinescu, <i>Duhovnici români la Sfântul Munte Athos: superiorul Antipa Dinescu</i>	275
Claudiu-Lucian Topor, <i>România în vecinătatea războiului: chestiunea înarmărilor între 1914 și 1916</i>	287
Ana-Maria-Ioana Lupășteanu, <i>Război și propagandă în Bucovina austriacă. Misiunea lui Nathan Eidinger la București (1915)</i>	309

Bianca Șendrea, <i>Structura mării proprietăți și agricultura din Transilvania după reforma agrară din 1921</i>	319
Ionel Doctoru, <i>Sediul Legației române de la Paris (1922-1930). Între aspirații și realitate</i>	333
Bogdan-Alexandru Schipor, <i>Dragoș Cotlarciuc, an (almost) unknown expert on Baltic Region at the Romanian Ministry of Foreign Affairs, 1938-1939</i>	343
Árpád Hornyák, <i>Depiction of Hungarians in 20th century Serbian history textbooks</i>	353
Geanina-Ancuța Costăș, <i>Relații culturale româno-britanice: o analiză a programului de schimburi culturale (1963-1965)</i>	369
Iana Balan, <i>Imperative politice, schimburi culturale și strategii universitare. Lectori ieșeni de limba română la Universitățile din Polonia în anii 1967-1989</i>	381
Lucica Iorga, Lucian Leuștean, <i>Tribulații în cadrul lagărului socialist: întâlnirea de la Ialta (2 august 1971), cu România personaj principal în absența (un document și câteva considerații)</i>	409
Victor Rizescu, <i>Marxism și naționalism, continuitate și ruptură. Două teme de sociologie istorică în patru etape ale istoriei românești</i>	437

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	449
Duane W. Roller, <i>Imperiul Mării Negre. Gloria și decăderea lumii lui Mitridate cel Mare</i>, trad. Sergiu-Adrian Adam, București, Editura Humanitas, 2025, 372 p. (Alex-Marian Cornea); Martyn Rady, <i>Habsburgii. Ambiția de a stăpâni lumea</i>, traducere din limba engleză de Lia Decei, prefată de Matei Cazacu, București, Editura Corint, 2023, 585 p. (Ana-Maria-Ioana Lupășteanu); Avram Iancu – un om între oameni. <i>Lucrările Conferinței Internaționale: Avram Iancu – 200 de ani de la naștere: omul, contemporanii, epoca</i>, Deva, 9-10 mai 2024, coord. Ioan Bolovan, Ioan Sebastian Bara, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, 2024, 713 p. (Constantin Ciobanu); Pierre-Antoine Dessaux: <i>Vermicelles et coquillettes. Histoire d'une industrie alimentaire française</i>, Tours, Presses Universitaires François-Rabelais, 2023, 308 p. (Simion Călția); Carmen-Sorina Rîjnoveanu (coord.), <i>The wars of independence, diplomacy and society. New perspectives and approaches on the Great Eastern Crisis 1875-1878. Războaiele de independență, diplomație și societate. Noi perspective și abordări privind Marea Criză Orientală 1875-1878</i>, București, Editura Militară, 2023, 284 p. (Maria Cerniș); <i>Relații politice și militare româno-otomane-turce 1878-1989: documente</i>, volumul I, 1878-1938 = <i>Romanian-Ottoman-Turkish Political and Military Relations 1878-1989: documents</i>, volume I, 1878-1938, coord. Carmen-Sorina Rîjnoveanu, responsabil de vol. Manuel Stănescu, București, Editura Militară, 2023, 559 p. (Andrei Grigoraș); Eduard Andrei, Laurențiu Vlad, <i>Două istorii ale participării României la Expoziția Universală de la New York (1939-1940)</i>, Târgoviște, Cetatea de scaun, 2024, 281 p. (Mădălin Anghel); Constantin Hlihor, <i>Cu mâinile altora: România și războaiele prin intermediari în Africa (1970-1985)</i>, București, Corint, 2025, 364 p. (Teodor-Petru Bărgăoanu).	
<i>Abrevieri</i>	473

Relații culturale româno-britanice: o analiză a programului de schimburi culturale (1963-1965)

Abstract: The period of relative liberalization that followed the policies adopted by Gheorghe Gheorghiu-Dej in the final years of his leadership had positive consequences for cultural life and set the tone for a series of changes that became particularly visible during the 1960s and 1970s. The most prominent shifts occurred in foreign policy, as communist Romania sought to distance itself from Soviet influence and establish ties with the West. These actions laid the foundations for a “field of cultural–political interaction” that improved both Romania’s cultural relations with Western countries and its internal cultural life. In this context, cultural relations with the United Kingdom experienced an upward trajectory, beginning with the cultural exchange program that regulated bilateral cultural ties for the years 1963-1965.

Keywords: communist Romania; cultural relations; United Kingdom; exchange program; foreign policy.

Aliniată cu loialitate în rândul statelor aflate sub influența Uniunii Sovietice, România regimului comunist a purtat pecetea stindardului sovietic în privința politicii externe, pe care a adoptat-o. Distanțarea strategică de centrul decizional de la Moscova, inițiată și realizată treptat, în contextul internațional al morții lui Stalin, a proceselor de destalinizare și divergențelor apărute în relațiile româno-sovietice¹, a oferit gradual României un context benefic conturării unei

* Doctorandă, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; geaninacostas@gmail.com.

¹ Decesul „părintelui popoarelor”, pe 5 martie 1953, a instaurat în lagărul socialist o stare de confuzie și panică, la care s-au adăugat dilemele din jurul succesiunii, noua conducere ce avea nevoie de legitimare, adoptarea politicii „Noului Curs” și mai apoi „dezghețul” hrușciovist (numit astfel după nuvela publicată în 1954 de către Ilia Ehrenburg). În contextul acestor schimbări, conducerea de la București a urmărit să se îndepărteze de trecutul stalinist. Procesului de destalinizare i-au urmat retragerea trupelor ruse, a consilierilor sovietici din R.P.R. și eliminarea grupului de „moscoviți” din Partid. Următoarele disensiuni româno-sovietice au apărut în contextul în care R.P.R. a invocat „necesitatea respectării suveranității naționale și principiul neamestecului în chestiunile interne” în cadrul C.A.E.R. O altă componentă a procesului de distanțare față de U.R.S.S. a fost poziționarea R.P.R. în conflictul sino-sovietic și mai apoi adoptarea „Declarației asupra poziției P.M.R. privind mișcările comuniste internaționale și a clasei muncitoare” la 22 aprilie 1964. Deși *Declarația din aprilie 1964* nu a reprezentat o ruptură radicală de Moscova, aceasta a alimentat ideea de

identității aparte pe scena relațiilor internaționale. Dorind să-și extindă colaborarea economică în zona Occidentală și să primească sprijin în procesul de industrializare, diplomația română și-a canalizat forțele către impulsionearea legăturilor cu țări din afara „lagărului socialist”. În acest context, diplomația culturală a îndeplinit rolul analizat de către William Glade, și anume funcția culturii de a crea un teren pentru interacțiunea dintre două state, astfel încât să se producă o apropiere între cele două, dar și funcția de a da naștere la „solidarități”². Deși William Glade se axează pe modul în care Statele Unite a făcut din diplomația culturală un instrument al politicii externe, dar și un mijloc de consolidare a relațiilor economice, considerăm că rezultatele acestui studiu de caz își găsește aplicabilitatea și în cazul altor state, inclusiv în relațiile româno-britanice din perioada destinderii.

Relațiile dintre România și Marea Britanie în perioada postbelică au fost marcate de schimbările ce au avut loc în România la nivel politic și ideologic. Plecând de la dezamăgirea resimțită de români în urma neintervenției americanilor și britanicilor în „supraviețuirea democrației din România”³ și continuând cu modul în care regimul comunist și-a construit politica externă, putem identifica deficiențele din cadrul acestor relații bilaterale. Mai mult decât atât, trebuie să subliniem faptul că relațiile româno-britanice nu au fost privilegiate de existența unei legături istorice și tradiționale, precum este cazul relațiilor româno-franceze, al căror parcurs a fost însoțit prin apartenența la romanitate, prin origine și limbă⁴, a celor două țări, dar și prin politicile adoptate de Charles De Gaulle față de Europa de Est.

În cadrul relațiilor româno-britanice începutul dialogului privind normalizarea legăturilor a avut loc în anul 1956, la Londra, ocazie în care au început tratativele privind arieratele⁵ pe care România le avea față de Marea Britanie, în urma proceselor de naționalizare implementate de către noul regim politic. Negocierile purtate în această direcție au fost îndelungate, iar rezultate concrete au început să apară în anul 1960, odată cu semnarea la Londra a

„independentă” față Moscova și a condus la modificarea politicii interne și externe adoptată de Gheorghe Gheorghiu-Dej.

² William Glade, *Issues in the Genesis and Organization of the Cultural Diplomacy: A Brief Critical History*, in „The Journal of Arts Management, Law and Society”, vol. 39, nr. 4, p. 241.

³ Mihaela Sitariu, *British-Romanian Relations during the Cold War*, Electronic Thesis and Dissertation Repository. 1862, 2013, p. 4, lucrare identificată la <https://uwo.scholaris.ca/server/api/core/bitstreams/ee419ebb-2322-42b4-bdcf-46a246b76763/content> [17.01.2022].

⁴ Vezi studiul realizat de Dan Berindei, *Legături și convergențe istorice româno-franceze*, în *RI*, 32 (1979), nr. 3, p. 409-428; de asemenea, Anne Quinney, *Cultural Colonies: France and the Romanian Imagination*, în „Contemporary French and Francophone Studies”, vol. 11 (2007) nr. 3, p. 445-452 sau Ovidiu Bozgan, *Franța-România 1964-1968: Spre un parteneriat strategic?*, în *RI*, s.n., XIV (2003), nr. 1-2, p. 41-72.

⁵ „When anglo-rumanian negotiations opened in february 1955, the British claims presented to the Romanians were for 180 milion pounds, of which 112 million pounds represented the nationalisation and Peace Treaty claims of the British oil companies, and thirty-seven million represented bonded debt” (Mihaela Sitariu, *op. cit.*, p. 122).

Acordului de reglementare a problemelor financiare dintre cele două țări, mai precis la 10 noiembrie 1960⁶. Mark Percival susține faptul că apropierea comercială româno-britanică s-a realizat în contextul noului climat Est-Vest de la începutul anilor '60 și anume un climat ce oferea stabilitate și se baza pe acceptarea mutuală a *status quo*-ului. Spre exemplu, în acest cadru, planurile de industrializare ale României au reprezentat un element de interes și au atras atenția exportatorilor britanici, în timp ce românii erau interesați de achiziționarea de produse industriale noi, toate acestea conducând la sporirea contactelor comerciale⁷. Analizând într-un mod mai aprofundat relațiile politico-economice româno-britanice, Mihaela Sitariu precizează faptul că pe parcursul tratatelor purtate între cele două state, Marea Britanie a urmărit clarificarea diferendelor financiare dintre cele două state, în timp ce România, „încă precaută”, a insistat asupra intensificării schimburilor culturale și comerciale⁸, chiar dacă era conștientă că în contextul financiar respectiv „nu se poate pune nici problema oficializării relațiilor culturale, respectiv încheierea unui aranjament cultural oficial”⁹.

Dacă relațiile economice au fost periclitate în principal de compensațiile datorate britanicilor și situația cotelor de import, una dintre problemele ce au îngreunat cursul negocierilor culturale româno-britanice a constat în perspectivele distincte pe care cele două țări le-au avut cu privire la reînființarea British Council și la rolul pe care oficiul îl deținea în cadrul relațiilor culturale. Cunoscut inițial sub denumirea de „The British Committee for Relations with Other Countries”, „the British Council” a fost înființat în 1934 ca o inițiativă privată susținută de către Foreign Office cu scopul promovării prin limbă, arte, literatură, știință, sport a Marii Britanii și consolidării influenței pe care o avea regatul prin intermediul diplomației culturale. Includerea termenului de „comitet” în titulatura organizației sublinia faptul că organismul era o simbioză între intereselor private și guvernamentale de dezvoltare a relațiilor culturale britanice, astfel încât activitatea Consiliului se baza pe activitatea atașatului cultural din cadrul legației britanice¹⁰.

În România, British Council și-a început activitatea în anul 1938, însă schimbarea regimului politic după cel de-Al Doilea Război Mondial a determinat încetarea activității desfășurate de către oficiu, până în momentul în care a fost reluat dialogul intercultural dintre România și Marea Britanie¹¹. În contextul în

⁶ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. – Secția Relații Externe, dosar nr. 84/1960, f. 7.

⁷ Mark Percival, *British-Romanian relations 1944-65*, Doctoral thesis, University of London, 1997, p. 244, lucrare identificată la https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10092147/1/Percival_10092147_thesis.pdf [17.01.2022].

⁸ Mihaela Sitariu, *op. cit.*, p. 9-10.

⁹ AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 217/1960/Anglia, dosar nr. 508, f. 25.

¹⁰ Ali Fisher, *A Story of Engagement: the British Council 1934-2009*, p. 13, lucrare identificată la <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/pmt/exhibits/3082/BritishCouncil.pdf> [17.01.2022].

¹¹ Vezi istoria British Council în lucrarea citată a lui Ali Fisher și Dennis Deletant, *Good Wine Needs a Bush: The British Council and Romania, 1937 to 1990*, lucrare identificată la https://www.britishcouncil.ro/sites/default/files/essay_1_-_history_of_the_british_council_in_romania_-_dennis_deletant.pdf [23.08.2023].

care instituțiile culturale străine au fost închise, iar activitatea desfășurată de către acestea a fost redusă la minim, coeziunea dintre domeniul cultural al legației britanice și British Council a reprezentat pentru conducerea de la București un impediment în calea legăturilor culturale. Pentru o bună perioadă de timp, guvernul român nu a recunoscut British Council ca organ autorizat să realizeze acțiuni în cadrul relațiilor culturale cu R.P.R. și nu a acceptat ca atașatul cultural la București să fie reprezentantul Consiliului. Într-o convorbire dintre George West, șeful diviziunii europene din cadrul British Council, și Gheorghe Vasile, secretar în cadrul Direcției IV din M.A.E., membrul delegației engleze la tratativele culturale româno-engleze a precizat că recunoașterea de către români a implicării Consiliului în relațiile româno-britanice ar conduce la extinderea legăturilor culturale, implicit la dezvoltarea schimburilor tehnico-științifice atât de dorite de români și coordonate de către British Council¹². În acest context, acceptarea lui David William, oficial al British Council, în calitate de atașat cultural al Ambasadei Regatului Unit în România și includerea lui pe lista diplomatică drept „atașat cultural și reprezentant al British Council”, în septembrie 1964¹³ a reprezentat un pas semnificativ către detensionarea situației de la nivelul relațiilor culturale.

Un alt obstacol în calea relațiilor culturale româno-britanice viza refuzul conducerii Consiliului Britanic de a se implica în crearea unor legături culturale atât timp cât angajații ce lucraseră în domeniul schimburilor culturale erau arestați și închiși din cauza acuzațiilor de trădare și spionaj sau nu li se permitea să părăsească țara¹⁴. Lipsa unor rezultate concrete în urma demersurilor de eliberare a deținuților a condus la stagnarea tratativelor din domeniul cultural pentru o perioadă de timp, însă intervenția Foreign Office a determinat British Council să reconsidere poziția sa față de România și să crească bugetul schimburilor culturale alocat pentru România. Mai mult decât atât, intervenția noului ministru plenipotențiar britanic la București, J. Dalton Murray, cu privire la privarea de libertate a unor foști angajați ai legației (Constantin Mugur, Paul Bandu, Annie Samuelly, Gheorghe Gelu Balica, Ion Vorvoreanu, Ludwig Paru, Sergiu Godeanu și Maria Golescu)¹⁵, a determinat reconsiderarea problemei de către români, astfel încât în 1963 J. Dalton Murray a declarat că această problemă a fost esențial rezolvată.

Problema interesului reciproc reprezintă un al treilea impediment în cadrul demersurilor culturale dintre România și Marea Britanie. În acest sens identificăm, în februarie 1961, afirmația lui Richard Langford Speaight, din cadrul departamentului de relații culturale al Foreign Office, conform căreia Marea Britanie nu era pregătită să accepte un program de schimburi bazat pe reciprocitate cu o țară-satelit precum România, spre deosebire de contactele pe care le-a stabilit cu U.R.S.S.¹⁶.

¹² AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 20/1965/Anglia, dosar nr. 791, f. 52-54.

¹³ Mihaela Sitariu, *op. cit.*, p. 154-155.

¹⁴ *Ibidem*, p. 142.

¹⁵ *Ibidem*, p. 149.

¹⁶ Thom Loyd, „*Am I a spy?*”: *Anglo-Soviet Cultural Exchange and Cold War, c. 1958- c. 1975*, dissertation, University of Bristol, Department of Historical Studies, 2012, p. 15.

Raționamentul din spatele acestei afirmații era alimentat de interesul limitat arătat de către români față de Marea Britanie, dar și numărul mic de instituții academice române care au făcut apel către studenți britanici¹⁷ în contextul programelor de burse oferite de către British Council, în primii ani de colaborare cu România. Situația contactelor limitate dintre cele două țări a fost recunoscută și de către partea română în cadrul „Raportului privind activitatea culturală în cursul anului 1961”. În raport, Gheorghe Vasile susținea faptul că, în ciuda „sporirii” colaborării cu Marea Britanie în domeniul comercial, guvernul englez căuta să mențină legăturile culturale „la un nivel redus, frânând uneori tendințele de largire și îmbunătățire a schimburilor culturale”¹⁸, remarcă ce poate descrie parțial perspectivele britanice asupra relațiilor cu regimul de la București. Cu toate acestea, în ciuda faptului că în perioada de început a relației bilaterale ambele state au urmărit impulsivarea legăturilor economice și comerciale ce includeau chestiuni importante a căror soluționare se dovedea problematică, în detrimentul relațiilor culturale, analiza dialogului diplomatic surprinde interesul britanicilor de a rezolva diferențele din domeniul cultural (precum situația British Council și implicarea acestuia în relațiile culturale româno-britanice), cât și rezervele românilor privind rezolvarea problemelor ce condiționau contactele culturale.

În ciuda dezacordurilor încă existente, anul 1963 a deschis noi orizonturi în conturarea relațiilor bilaterale româno-britanice, iar inițiativele adoptate pot fi considerate etape ale parcursului ascendent spre care s-au îndreptat legăturile dintre cele două țări, urmate de modificarea nivelului diplomatic prin ridicarea misiunilor diplomatice la rangul de ambasadă. Trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar James Dalton Murray, unul dintre personajele cheie al „upgrade-ului” diplomatic, a devenit astfel ambasadorul „Maiestății sale în România”¹⁹. În paralel cu aceste evoluții diplomatice, britanicii au inițiat și extinderea dialogului cultural cu Estul Europei în afara programelor oficiale semnate, prin înființarea unui Comitet Est-European ce prevedea un grup distinct pentru România. La nivelul discuțiilor oficiale, această acțiune a fost recunoscută de către ambele state ca fiind un rezultat al „lărgirii bazei schimburilor culturale”²⁰. Cu toate acestea, la nivelul organelor culturale interne, poziția românilor față de Comitetul Est-European a fost caracterizată prin rețineri și evitarea încurajării activității acestuia („cum ar fi invitarea în țară etc.”)²¹, din considerente precum „interpunerea” Comitetului în schimburile culturale cu Cehoslovacia, Ungaria și Bulgaria sau atitudinile angajaților Comitetului²².

¹⁷ Mihaela Sitariu, *op. cit.*, p. 148.

¹⁸ AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 217/1961/Anglia, dosar nr. 589, f. 3.

¹⁹ Formulă utilizată de către Mihai Retegan în titlul lucrării: *Ambasadorii Maiestății sale în România*, București, Editura RAO, 2017.

²⁰ AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 217/1963/Anglia, dosar nr. 840, f. 106.

²¹ Ibidem, Problema 217/1962/Anglia, dosar nr. 663, f. 111.

²² Vicepreședintele Comitetului, G. Longden, a participat la o masă la care era invitat și regele Mihai, iar mai apoi a transmis că „este interesat în relațiile cu poporul român și nu cu guvernul român, scopul său fiind de a aduce cât mai mulți oameni de după cortina de fier pentru a vedea cum se trăiește în Anglia”. Ibidem, fila 111.

În ceea ce privește statutul oficial al relațiilor culturale de la începutul deceniului șase, acesta era reglementat de înțelegeri interstatale cu titulatura de „programe de schimburi culturale, științifice și tehnice”. Înțelegerile interstatale sau „aranjamentele”²³ din domeniul culturii pot fi interpretate drept o manifestare a intereselor exprimate în cadrul dialogului dintre două state, de aceea considerăm că prin analiza lor putem identifica nivelul relațiilor culturale româno-britanice. Actul scris, atât prin cuprins, cât și prin titulatură, constituie un „turnesol” al relațiilor culturale bilaterale. Întâlnim așadar cazul concret al relațiilor culturale româno-britanice în cadrul cărora, în schimbul de note ce a precedat semnarea „programului cultural anglo-român” pentru perioada 1963-1965, am identificat propunerea românilor de a transforma programele de schimburi cultural-științifice în acorduri culturale²⁴, ca urmare a dezvoltării relațiilor bilaterale. Justificând propunerea făcută, Constantin Oancea, directorul departamentului cultural din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, a făcut trimitere la inițiativa ridicării relațiilor culturale cu Marea Britanie la nivelul relațiilor stabilite cu alte țări vestice²⁵. Mai mult decât atât, în cuprinsul unei note informative cu privire la întâlnirea dintre R. L. Speaight și Alexandru Lăzăreanu, identificăm propunerea acestuia din urmă în legătură cu posibilitatea încheierii unui acord interguvernamental după modelul anglo-sovietic. Pe lângă aceasta, ministrul român a sugerat semnarea unui acord pe o durată nedefinită de timp, iar în limitele acestuia să fie stabilite programe anuale sau bienale la nivel oficial.

Propunerile făcute de către conducerea de la București pot fi considerate o expresie a orientării politicii culturale externe către construirea unei imagini favorabile României în Occident prin intermediul culturii, însă reacțiile britanicilor nu au întâlnit așteptările românilor. Pe de o parte, interesul românilor față de lumea vestică a fost întâmpinat cu scepticism și atitudini rezervate, argumentate prin ideea că dorința românilor de intensificare a relațiilor culturale bilaterale a fost îndeplinită deja prin extinderea perioadei de colaborare de la un an la doi ani, respectiv prin modificarea programului astfel încât acesta să fie unitar pentru ambele state²⁶. Pe de altă parte, întâlnim reprezentanți culturali ce și-au exprimat acordul față de această posibilă modificare, considerând faptul că cererea românilor putea fi îndeplinită deoarece consistența planurilor de schimburi culturale pentru perioada 1963-1965 justifica titulatura de „acord”. O altă perspectivă sublinia faptul că îndeplinirea propunerii făcute de către români nu ar avea un impact major asupra britanicilor, însă refuzul ei ar descuraja încercările românilor de a crea punți de legătură cu Vestul²⁷. În privința utilizării modelului de acord anglo-sovietic,

²³ Ibidem, Problema 217/1961/Anglia, dosar nr. 589, f. 3.

²⁴ Ibidem, Problema 217/1962/Anglia, dosar nr. 663, f. 1.

²⁵ The National Archives, London (în continuare: TNA), BW 53/13, Confidential from Bucharest to Foreign Office, 7 February 1963.

²⁶ TNA, BW 53/13, Restricted, Foreign Office, 5 February 1963.

²⁷ „I think it would be mistaken to snub them over a matter which cost us so little”, said Mr. Murray. Ibidem. James Dalton Murray (1911-1984) a fost ministru, apoi ambasador al Marii Britanii în România, în perioada 1961-1965.

reprezentanții britanici au subliniat faptul că Marea Britanie nu a implementat această măsură față de niciunul dintre statele-satelit, ci doar în raport cu Uniunea Sovietică²⁸, reprezentând un caz distinct, datorită următoarelor aspecte: acordul a fost supus aprobării parlamentului, cuprinde un număr ridicat de schimburi culturale pe bază de reciprocitate și din „toate sferele în care se pot realiza schimburi cultural-științifice”²⁹. Reticența britanicilor în raport cu țările socialiste a fost sesizată și de către români în „Raportul de activitate a sectorului cultural și a atașatului cultural al Legației R.P.R. Londra” din 1962: „Anglia a rămas ultima dintre principalele țări capitaliste care nu au avut până în ultimii doi ani acorduri sau programe de schimburi culturale oficiale cu aceste țări”³⁰.

Diferențele de opinii și starea de fapt a relațiilor româno-britanice au determinat amânarea modificării titulaturii pe care o dețineau înțelegerile interstatale, astfel încât nivelul actului să reflecte realitatea stadiului la care se află relațiile bilaterale. Propunerea românilor cu privire la extinderea programului, astfel încât acesta să corespundă programelor culturale semnate de către români cu state precum Franța și Statele Unite, a fost reluată cu prilejul negocierilor culturale privind programul de schimburi pentru anul 1971-1973. Cu această ocazie, Ion Stoian susținea că „nu se întoarce acasă (în România) cu buzunarul gol” și că ar fi „rău” ca relațiile cu Marea Britanie „să rămână în urmă”³¹. Un pas semnificativ în acest sens a fost făcut abia pe 15 iunie 1978, când s-a semnat Acordul privind colaborarea în domeniile educației, științei și culturii între România Socialistă și Regatul Unit.

Revenind la analiza schimburilor culturale de la începutul deceniului al șaptelea, subliniem faptul că, păstrându-și titulatura de „program de schimburi culturale, educaționale și științifice între Republica Populară România și Marea Britanie”, înțelegerea diplomatică pentru perioada 1 aprilie 1963-31 martie 1965 a fost rezultatul discuțiilor diplomatice anterioare purtate prin intermediul corespondenței diplomatice și prin delegați, dar și a negocierilor ce s-au desfășurat între 8-10 aprilie 1963, la Londra³².

Delegația română prezentă la negocierile finale a fost compună din cinci persoane, dintre care: ministrul plenipotențiar român la Londra – Alexandru

²⁸ TNA, BW 53/13, Confidential from Bucharest to Foreign Office, 7 February 1963.

²⁹ AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 217/1965/Anglia, dosar nr. 840, f. 30.

³⁰ Ibidem, Problema 217/1961/Anglia, dosar nr. 589, f. 21. Într-o informare privind relațiile culturale și tehnico-științifice externe ale Marii Britanii, identificăm menționat faptul că Regatul are angajamente culturale sub forma de convenții culturale „ce au caracterul unor acorduri de principii de lungă durată ce sunt încheiate pe cinci ani și cu posibilitate de prelungire” cu 18 țări: Belgia, Franța, Brazilia, Norvegia, Olanda, Austria, Italia, Grecia, Luxemburg, Portugalia, Turcia, Germania (RFG), Irak, Iran, Japonia, Spania, Camerun, Argentina. Dintre țările socialiste, Anglia a semnat programe de schimburi încheiate pe perioade de doi ani cu Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia și România. Vezi ibidem, Problema 217/1965/Anglia, dosar nr. 840, f. 27- 32.

³¹ „How bad it would be for relations if U.K. were seen to lag behind!”. TNA, B.W. 53/22, Cultural Negotiations with Romania, 14 December 1970.

³² În ultimii doi ani programele culturale româno-britanice au fost semnate la București, prin urmare delegația britanică a lansat invitația ca negocierile să aibă loc în Londra.

Lăzăreanu³³; secretar în cadrul ministerului afacerilor externe – Iosif Chivu; atașatul cultural – Marcel Ghierna; Gheorghe Vasile și directorul departamentului cultural – Constantin Oancea.

Dialogul diplomatic cultural, pe lângă contactul direct cu Direcția Culturală din Foreign Office și Consiliul Britanic, a inclus și menținerea contactelor cu instituții culturale precum Royal Society, Departamentul de cercetări științifice și industriale de pe lângă Ministerul Științelor sau B.B.C.³⁴. Extinderea discuțiilor la nivelul instituțiilor în paralel cu negocierile privind semnarea programului cultural avea drept miză atragerea implicării specialiștilor în implementarea prevederilor incluse în proiect și oferea reprezentanților politici și juridici expertiză și legitimitate din partea decidenților culturali.

În mecanismul negocierilor, semnarea actelor finale a fost precedată de redactarea unor schițe formale care să cuprindă viziunea pe care fiecare parte o avea asupra activității culturale externe din următorii doi ani. Doleanțele exprimate au fost analizate și discutate de către fiecare țară în prealabil, iar în cadrul întâlnirilor de lucru destinate semnării programului se discuta pe baza formei finale a actului scris. În telegrama datată pe 2 aprilie 1963, R. L. Speaight exprima necesitatea de a primi *draft-ul* românilor până la începerea negocierilor de pe 8 aprilie.

Analizând negocierile pentru cele cinci programe semnate în deceniul 1963-1973, am observat faptul că *draft-urile* pregătite de către cele două țări au reprezentat, cu mici excepții, suportul final al înțelegerii interstatuale.

În ceea ce privește conținutul programelor culturale subliniem faptul că prevederile cuprinse în cadrul înțelegerilor erau structurate în categorii distincte. Secțiunea destinată *Schimburilor din domeniul Știință, Tehnologie, Agricultură și Medicină* prevedea: a. realizarea de schimburi de experiență pentru specialiștii din aceste categorii, frecvența de realizare a acestor schimburi (doi specialiști de fiecare parte, timp de trei săptămâni), responsabilitățile din cadrul acestor vizite (predarea de cursuri, vizitarea de instituții științifice, efectuarea unor stagii de cercetare); b. facilitarea accesului de specialiști la congrese, conferințe și întâlniri internaționale. Secțiunea *Schimburilor din domeniul educației și științelor umaniste* incorpora totalitatea acțiunilor desfășurate cu scop educațional, și anume colaborarea dintre instituții de învățământ, schimburile de experiență pentru profesori, acordarea de burse pentru studenți sau pentru persoanele ce urmau studii postuniversitare sau repartizarea de locuri la școlile de vară organizate de către cele două țări. Secțiunea *schimburilor din domeniul artelor* cuprindea acțiunile culturale organizate prin colaborarea româno-britanică (vizitele artiștilor, trupelor de teatru

³³ Alexandru Lăzăreanu va fi acreditat în calitate de Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Populare Române în Marea Britanie prin decretul nr. 25/ 1964, informație disponibilă la <https://lege5.ro/Gratuit/g43dkobw/decretul-nr-25-1964-pentru-acreditarea-tovarasului-alexandru-lazareanu-in-calitatea-de-ambasador-extraordinar-si-plenipotentiar-al-republicii-populare-romine-in-marea-britanie>.

³⁴ AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 217/1962/Anglia, dosar nr. 663, f. 112.

și balet, a orchestrelor; participarea la festivaluri de muzică și film; stabilirea unui număr minim de manifestații artistice; organizarea de expoziții, tematica și frecvența lor). Secțiunea destinată *schimburilor de cărți, publicații și cooperării în domeniul publicistic* încuraja prezentarea de lucrări, traducerea și distribuirea lor în mediul universitar și instituțiile culturale din cele două țări. Tot în această secțiune au fost incluse schimburile de experiență pentru scriitori, cât și călătoriile anuale de documentare pentru ziariști³⁵. Secțiunile *Cinematografie, Schimburi în domeniul televiziunii și radioului* prevedeau schimburile de filme și documentare, realizarea de filme documentare și emisiuni cu scopul conturării unei imagini favorabile pentru Secțiunile *Cinematografie, Schimburi în domeniul televiziunii și radioului* prevedeau schimburile de filme și documentare, realizarea de filme documentare și emisiuni cu scopul conturării unei imagini favorabile pentru țara parteneră, precum și realizarea unor schimburi de experiență pentru echipele de emisie și în domeniul producției de film. Secțiunea *Sport și turism* încuraja activitățile ce aveau drept scop dezvoltarea turismului și a cooperării dintre instituțiile sportive. Documentele-program conțin anexe în cadrul căror este detaliat calendarul schimburilor și responsabilitățile financiare pe care le aveau cele două părți semnatare³⁶.

Referitor la consecvența programelor de schimburi culturale româno-britanice remarcăm faptul că structura programului, componența secțiunilor, cât și specificațiile privind implementarea acestor schimburi au suferit mici modificări în anii următori, însă domeniile incluse în cadrul înțelegerii culturale au rămas în linii mari asemenea celor menționate mai sus (în anul 1965 au fost incluse schimburile în domeniul arhitecturii, iar în anul 1969 secțiunea în *Sport și turism* au fost incluse schimburile realizate în rândul tinerilor³⁷).

Negocierile și programul încheiat au fost considerate de către români un succes datorită faptului că „la tratative inițiativa a fost de partea noastră (română)”, iar propunerile delegației române au fost acceptate „aproape integral”³⁸. Mai mult decât atât, rapoartele de activitate redactate ulterior susțin faptul că programul încheiat a fost mai complex decât înțelegerile culturale anterioare și conținea domenii de interes pentru români³⁹.

De la momentul semnării și până la aplicarea prerogativelor din cuprinsul lui, documentul-program a urmat un traseu birocratic anevoios, cu o traiectorie dificil de urmărit și cu elemente ideologice ce au îngreunat sau stagnat inițiativele

³⁵ TNA, FO 924/1694, Proiect. Program de schimburi culturale, științifice și tehnice între Republica Socialistă România și Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, pe perioada 1 aprilie 1967-31 martie 1969.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Secțiunea devine *Youth, sport and tourism* și prevede organizarea de excursii pentru tineri și studenți cu scopul creării de interacțiuni cu tineri din altă țară, dar și cu scopul cunoașterii vieții sociale și educaționale din afara graniței. TNA, F.C.O. 34/ 36, Programme of exchanges in the fields of science, education and culture between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Socialist Republic of Rumania for the period 1 april 1969 to 31 march 1971.

³⁸ AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 217, dosar nr. 663/1962/Anglia, f. 111.

³⁹ Ibidem.

culturale proiectate. În ceea ce privește reușita propunerilor, aceasta poate fi identificată în rapoartele de activitate ce însoțesc programele culturale în dosarele de arhivă. Pentru perioada 1963-1965 au fost raportate acțiuni de interes precum schimburilor de vizite între instituții cultural-științifice și de învățământ (între Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași⁴⁰ și Oxford sau între Institutul Politehnic din București și Colegiul Imperial de știință și tehnologie, dar și schimburi de lectori în vederea predării limbii române în universitatea din Londra și vice-versa), organizarea cursurilor de vară (cele de la Sinaia „se bucură în Anglia de o foarte bună apreciere”⁴¹ sau cursurile de la Londra și Universitatea Oxford), accentuarea editării de cărți românești (încheierea unui contract cu editura „Allen & Unwin” pentru editarea romanului „Baltagul”⁴²; publicarea cărții turistice „România” – scrisă de o turistă din Scoția ce a vizitat România în 1962⁴³), intensificarea relațiilor din domeniul artistic (turneul „George Enescu”) sau în domeniul agricol (prin schimb de specialiști).

Pe lângă acestea, telegramele pe care le-am întâlnit în dosarele problemelor culturale scot la iveală impedimente precum: numărul mic de persoane ce au participat în schimburi culturale (proponerile făcute de instituții culturale erau refuzate de instituțiile române, participanții nu cunoșteau limba engleză sau nu corespundeau profilului dorit de către britanici); tergiversarea încheierii unui acord oficial între Academia R.P.R. și Royal Society (acord ce a fost încheiat abia în 1966) sau numărul mic de burse oferite de către britanici și accesate de către studenți români.

O altă problemă frecvent discutată în cadrul dialogului diplomatic viza principiul reciprocității, ce reprezenta norma de bază din cadrul relațiilor interstatale. Deosebirile semnificative dintre România comunistă și Marea Britanie au constituit adevărate probe ce au testat acest principiu și au evidențiat dificultatea reciprocității în schimburile externe. În acest sens, putem include atât problema tratamentului egal oferit beneficiarilor români ce se deplasau pentru schimb de experiență, dar și problema nivelului de interes manifestat. Cu privire la ultimul aspect menționat, facem trimitere la propunerea românilor de a realiza schimburi de experiență pentru doi scriitori din fiecare țară, fapt considerat dificil de către diplomația britanică, din cauza interesului scăzut pe care l-au manifestat scriitorii englezi în ceea ce privește efectuarea de vizite în România.

În cadrul dialogului dintre reprezentanții celor două state a fost discutată și problema verificării cunoștințelor de limbă engleză pe care le aveau candidații români ce erau propuși pentru a efectua vizite de studiu și specializare în Marea

⁴⁰ În vizită au participat: prof. Gheorghe Gheorghiev – profesor de matematică, prof. Constantin Ciopraga și prof. Alexandru Dima – profesori de limbi române și literatură universală. În urma acestei vizite s-a discutat și hotărât ca în 1964/1965 Universitatea Oxford să acorde diplome celor ce vor absolvi în limba română, ceea ce înseamnă că limba română intra în programul de învățământ universitar și putea fi studiată la Oxford. Nu știu dacă s-a realizat acest deziderat.

⁴¹ AMAE, Fond Anglia postbelic (1945-1970), Problema 217/1963/Anglia, dosar nr. 723, f. 37.

⁴² Ibidem, f. 12.

⁴³ Ibidem, f. 13

Britanie. Practica pusă în aplicare de către legația engleză a fost argumentată ca fiind necesară astfel încât vizita de studiu și specializare să „se realizeze în bune condiții”, conform secretarului Legației Marii Britanii. Totuși, faptul că selectarea după criteriul lingvistic nu a fost menționat în condițiile de accesare a programelor de schimburilor culturale, dar a reprezentat motivul pentru care unele candidaturi au fost respinse, a iscat divergențe în raporturile româno-britanice. Din moment ce România nu a recurs la o astfel de selecție a candidaților, acțiunea britanicilor a fost percepută ca o încălcarea a condiției de reciprocitate între cele două state, dar și ca o normă care, dacă ar fi aplicată de către ambasade, ar fi stopat aproape în totalitate schimburile de experiență⁴⁴.

Deși poate fi percepută ca o chestiune cu implicații minore, discuțiile privind legăturile culturale au atins și subiectul condițiilor oferite de către români studenților britanici ce optau pentru burse în România. Toți studenții străini, indiferent de statutul lor (*undergraduated* sau *postgraduated*), erau cazați în cămine studențești modeste sau pensiuni de stat, mâncau în cantine studențești unde „mâncarea nu era tocmai suficientă și foarte searbădă”⁴⁵ și erau nevoiți să împartă camera în care erau cazați cu alte persoane, lucru care nu se întâmpla cu studenții români cazați în Marea Britanie. Problema anticipată de către britanici era „antireclama” pe care experiența negativă a studenților o putea avea în dreptul altor persoane interesate de aceste schimburi interstatuale. Încercările reprezentanților diplomatici din sfera culturală de a îmbunătăți situația studenților au fost întâmpinate de asigurările românilor că problemele au fost administrate în mod corect și că au fost adoptate tratamente egale pentru toți studenții, indiferent de nivelul la care se aflau. Cu toate acestea, prezența culturală britanică a fost mai accentuată în România decât invers, românii propuși pentru schimburi culturale în Marea Britanie fiind puternic controlați atât înainte, cât și în perioada vizitei.

În cadrul tratatelor privind semnarea de noi programe culturale, problemele sesizate au fost discutate și s-a încercat adoptarea de măsuri care să înlăture sau să minimizeze influența lor asupra relațiilor bilaterale, însă diferențele ideologice, politice, economice și culturale dintre cele două state au constituit adeseori impedimente în soluționarea definitivă a problemelor.

Deși semnarea programului cultural româno-britanic în 1963 a reprezentat un pas important în normalizarea și consolidarea relațiilor bilaterale, aceste inițiative culturale au fost marcate de o serie de limite structurale, ideologice și administrative ce au afectat atât amploarea, cât și profunzimea cooperării. Controlul ideologic strict, selecția restrictivă a materialelor și persoanelor, dezechilibrele de reciprocitate, instrumentalizarea culturii cu scopul creării unei imagini externe în detrimentul unui dialog real între societățile civile, barierele birocratice și tehnice (precum lipsa fondurilor, întârzieri în aprobarea evenimentelor și persoanelor, dificultăți logistice în traducerea și difuzarea de

⁴⁴ Ibidem, Problema 217/1965/Anglia, dosar nr. 839, f. 37.

⁴⁵ TNA, B.W. 53/13, British Legation, Bucharest, 20 February 1963.

materiale) și existența unui public limitat și elitist au reprezentat realitatea din terenul relațiilor culturale dintre cele două state. Cultura a fost așadar un teren strategic al negocierii politice.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
<i>„Arhiva”</i>	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

ASRR	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CBI	= <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București

<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)
„ <i>Dacia</i> ”, <i>N.S.</i>	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
<i>DGAS</i>	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
<i>DI</i>	= Diplomatarium Italicum
<i>DIR</i>	= <i>Documente privind istoria României</i>
<i>DIRRI</i>	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
<i>DOP</i>	= Dumbarton Oaks Papers
<i>DTN</i>	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
<i>DRH</i>	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
<i>EB</i>	= Études Balkaniques
<i>EBPB</i>	= Études byzantines et post-byzantines
<i>EDCS</i>	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
<i>EDR</i>	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
<i>EpigrAnat</i>	= Epigraphica Anatolica, Münster
<i>ERAsturias</i>	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
<i>EuGeSta</i>	= <i>Journal of Gender Studies in Antiquity</i>
<i>Gerión</i>	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
<i>GB</i>	= Glasul Bisericii
<i>GCS</i>	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
<i>GLK</i>	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
<i>HEp</i>	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„ <i>Hierasus</i> ”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
<i>HM</i>	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
<i>HU</i>	= Historia Urbana, Sibiu
<i>HUI</i>	= Historia Universitatis Iassiensis, Iași
<i>IDR</i>	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , Bucurști-Paris
<i>IDRE</i>	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
<i>IGLN</i>	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
<i>IGLR</i>	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
<i>IILPecs</i>	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
<i>ILAlg</i>	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
<i>ILB</i>	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
<i>ILD</i>	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
<i>ILN</i>	= <i>Inscriptiones latines de Novae</i> , Poznan
<i>ILLPRON</i>	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
<i>ILS</i>	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
<i>IMS</i>	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
<i>IN</i>	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
<i>ISM</i>	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
<i>JGO</i>	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
<i>JL</i>	= Junimea literară
<i>JRS</i>	= The Journal of Roman studies, London
<i>LR</i>	= Limba română
<i>Lupa</i>	= <i>Ubi Erat Lupa</i> (http://lupa.at/)
<i>MA</i>	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț

<i>MCA</i>	= Materiale și cercetări arheologice
<i>MEF</i>	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
<i>MEFRA</i>	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma
<i>MGH</i>	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
<i>MI</i>	= Magazin istoric, București
<i>MIM</i>	= Materiale de istorie și muzeografie
<i>MM</i>	= Mitropolia Moldovei
<i>MMS</i>	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
<i>MN</i>	= Muzeul Național, București
<i>MO</i>	= Mitropolia Olteniei
<i>MOF</i>	= Monitorul Oficial al României
<i>Navarro</i>	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
<i>NBA</i>	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
<i>NDPAC</i>	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
<i>NEH</i>	= <i>Nouvelles études d'histoire</i>
<i>OI</i>	= Opțiuni istoriografice, Iași
<i>OPEL</i>	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
<i>PG</i>	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
<i>PIR</i>	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
<i>PLRE</i>	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
<i>RA</i>	= Revista arhivelor
<i>RBAR</i>	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
<i>RC</i>	= Revista catolică
<i>RdI</i>	= Revista de istorie
<i>REByz</i>	= <i>Revue des Études Byzantines</i>
<i>RER</i>	= <i>Revue des études roumaines</i>
<i>RESEE</i>	= <i>Revue des études Sud-Est européennes</i>
<i>RGI</i>	= Revista Generală a Învățământului
<i>RHP</i>	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
<i>RHSEE</i>	= <i>Revue historique de Sud-Est européen</i>
<i>RI</i>	= Revista istorică (ambele serii)
<i>RIAF</i>	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
<i>RIB</i>	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
<i>RIM</i>	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
<i>RIR</i>	= Revista istorică română, București
<i>RIS</i>	= Revista de istorie socială, Iași
<i>RITL</i>	= Revista de istorie și teorie literară
<i>RIU</i>	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
<i>RJMH</i>	= The Romanian Journal of Modern History, Iași
<i>RM</i>	= Revista muzeelor
<i>RMD</i>	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
<i>RMM</i>	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
<i>RMM-MIA</i>	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
<i>RMR</i>	= Revista Medicală Română
<i>RRH</i>	= <i>Revue roumaine d'histoire</i>

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SANIC</i>	= Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde